

Szöveggondozás—magyar módra

Magyarországon nincs cenzúra. Ezt az örvendetes tapasztalatot elvileg is megerősíti a Világirodalmi lexikon második kötetében Rónai Mihály András cikke: szerinte azért nincs cenzúra, mert nincs is rá szükség.

1867-től 1914-ig sem volt semmiféle cenzúra hazánkban. Figyelemre méltó, hogy Pozder Károly latin nyelvű Horatius-kiadásából mégis kihagyott bizonyos szövegeket. Mint írja: „Mivel ez a kiadás nem tudós férfiaknak, hanem tanulóknak készült, az volt egyedüli célkitűzésem, hogy Horatius verseit a lehető legkönnyebbé tegyem azon serdülő gyermekecskék számára, akik az ókori irodalom tanulmányozásának szentelték magukat, azokat a részeket pedig, melyek a mi szépről és jóról alkotott felfogásunktól teljes mértékben eltérnek, sőt sérthetik is a serdülők szeméremérzetét, egészében vagy részeiben eltávolítsam. Quintilianus is mondja, hogy a görögök is igen sokat írtak szabadosan, de még magát Horatiust sem akarom bizonyos részeiben értelmezni (Szónoklattan I. 13.) – hát akkor én sem merem teljes egészében kiadni.” (Q. Horati Flacci: Carmina. Ed: C. Pozder, Bp. Lampel, 1891. III. 1. az eredetiben latinul.)

Pozder valójában nem is alkalmazott cenzúrát, csupán a francia jezsuiták és Fénelon által kidolgozott szövegkiadási modort követte, amikor is „ad usum Delphini”, azaz a trónörökös (franciás latinossággal Delphinus – azaz Dauphin) használatára a klasszikusokból kihagyták azokat a fejezeteket, amelyeket az újkori ízlés szeméreméértőnek ítélt. Néha odáig mentek a buzgóságban, hogy a kihagyott részeket saját átírásukkal helyettesítették. Ekkor – mondjuk – a kurvából barát, a bordélyházból iskola lett és így tovább. Vegyünk hát néhány példát azokból a szövegekből, amelyeket a múlt századi „delfinek” nem láthattak Magyarországon, de azóta egész népünk birtokába kerültek, a teljes két nyelvű Horatius-kötet révén!

A 8. *Epódosz*ban föltehetőleg az orális szex számított tabunak, más versekben a temetőben üzött varázslás, a homoszexualitás vagy a hónaljzag: a szatírák közül kimaradt az I. könyv 2. és 8. darabja, mely a házasságtörésről, illetve egy Priapus-szobor nevében szól. Volt, mikor csak néhány sor ítéltetett törlésre: a Szatírák I. könyvének 5. darabjából kimaradt a 82–85. sor:

*Itt én ostoba módon egészen az éj közepéig
vártam a hűtlen lányt. De az alvás végül elűzi
hő szerelemvágyam, miután ocsmány jelenéssel
szennyezik álmaim éji ruhámat s domború gyomrom.*

(Bede Anna fordítása)

Itt a *pollutio nocturná*t küszöbölte ki az ügyes szerkesztő. Figyelme kizárólag bizonyos testnyúlványokra irányult, ettől függetlenül a „delfinek” vigan fickándozhattak a klasszikus szöveg habjaiban.

Amióta a kultúrpolitika egész népünket neveli, s nem középiskolás fokon, a delfinképzés feltételei is hallatlanul kiterjedtek. A magyar klasszikusokat is át kell vizsgálni abból a szempontból, hogy nincs-e bennük valami, ami szeméreméértő lehetne. Ez a szemérem viszont a legritkábban azonos a nemiségre irányuló ta-

bukkal. Igaz, hogy Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekek* című gyűjteményét még ez az ósdi szempont csonkította meg az ötvenes évek elején megjelent kritikai kiadásban, de ez inkább az olvasó kíváncsiságát növelte, hiszen találgatni lehetett, vajon mi következett a pontok helyén, például annál az éneknél: „másszál följobb, toljad beljebb...” Össznépi szemérmünk azonban nem korlátozódhatik a szexuális tabuk világára. Ezért a következőkben – népnevelői céllal – egy kis csokrot nyújtok át a kedves olvasónak azokból a kihagyásokból, amelyeket itt-ott találtam. A lista korántsem teljes, ki-ki kiegészítheti saját olvasmányai alapján.

1. *Jósika Miklós*. Emlékiratát a Magyar Helikon 1977-ben jelentette meg. A kiadó ugyan az utószóban nem említi, de ha összeszámoljuk, tizenhat helyen van elhagyva kisebb-nagyobb szövegrész. A kihagyás helyét szögletes zárójel és három pont jelzi. Lássunk néhányat: a kiegészítést a mű első kiadása alapján készítettem; *Emlékirat*. Pest, Heckenast, 1865. I–IV. köt. A kihagyások egy része a románokkal kapcsolatos. Pl.: „Aztán nem nevezte-e Cserey Mihály az annyira kitűnő Teleki családot oláhnak, s nem török-e fejüket a román genealogok és philologok azon, hogy egész sereg ősz törzsökös családból oláh családokat hevenyészzenek.” (Új kiadás 13. lap = régi I. 14.) Ezek szerint a modern kiadó úgy érezte, hogy meg kell védeni a múlt századi román nacionalizmust. Más helyen Jósika az öltözködési divatokban mutatkozó különbségeket teszi nevetségessé. Idéz egy francia író, aki sosem látott nevetségesebbet, mint Ausztráliában egy meggazdagodott és európai gigerlinek kiöltözött kínait. „Az ily dandykké változott chinézerek akkor még a ritkaságok közé tartoztak.” (Új kiadás, 63. l.) A következő félmondat maradt ki: „habár e kecses faj egészen akkor sem hiányzott (rég kiadás I. 112. l.). Ez esetben találgathatjuk, hogy vajon a kínai nép érzelmeit akarta-e kímélni a kiadó, vagy pedig a faj szót tartotta gyanúsak. Az utóbbi sincs kizárva: egészen ártatlan szavak is kerülhettek rossz hírbe. Mint már többen megírták, 1950 óta rákosrértinek hívják a rákosi viperát, I. Lajosnak Nagy Lajost, nagy kócsagnak a nemes kócsagot. Balassagyarmaton a régi megyeházán levő Mikszáth- és Madách-emléktáblán Nógrád vármegye megnevezése előtt kivésték a „nemes” jelzőt; Budapesten a Petőfi Sándor utcai postahivatal oldalán a postások I. világháborús hősi emlékművéről levésték a „magyar királyi” jelzőt, Dobogókőn a menedékház falán Eötvös Loránd feliratában nem aranyozták újra a „báró”-t; 1966-ban a veszprémi Bakony étteremben még magam is ettem Puskin-rostélyost, ahogyan akkor az Esterházy-rostélyost tisztelték, nyilván azért, mert Budapesten az Esterházy utcát Puskin utcára keresztelték át. A kiadónak a kínaiakkal mindenképpen valami baja lehet, ugyanis Jósika egy helyen például leír egy fiatal orosz tisztet, aki – noha nem volt orra – nagyon szép férfinak hitte magát, és folytonosan a szép hölgyek körül forgott. Itt kimaradt a következő rész: „...s valódi chinai Don Juan volt, gondolom, kevés eredménnyel.” Végül a szlovák nép érzelmeit véli kímélni a kiadó, amikor egy helyen megcsonkítja Jósika ezredének Mühlhausen alatti kalandját; a huszárok ugyanis, „kik közt sok gyólcso tót volt”, a város szélén száradni kiterített mosott ruhákat meglovasították. (Új kiadás 251. l. = régi kiadás III. 84. l.)

2. *Czóbel Minka*. A Szabolcs vármegyei Bessenyei-kör 1922. évi március 25-i ünnepségén a költőnő *Az elveszett doboz* címmel tartott felolvasást. Elmondta, hogy több évig írt egy összefoglaló, hosszú regényt, azonban a háború végi zűrzavar végül is megfosztotta e kéziratától. „Lassanként elhallgattak a hazatért katonák éjjel-nappal ropogó puskái, elhallgattak a vérrel sárral mindent bemázoló [...] diktiók, elvonult az utolsó [...] katona is, és én újult munkakedvvel verseim rendezésére s a regény befejezésére gondoltam. Volt vagy hat kötetre való

kéziratom: vers, próza, jegyzetek vegyest, két nagy dobozban. Midőn sok idő múlva ismét felkerestem dolgozó szobámat, a dobozokat nem találtam. Igaz, hogy a zavaros időkben ide oda hurczolgattam azokat, hogy a szobából [...] többször kellett a bútorokat éjjel elhordani, hogy aztán az épen jelenlegi parancsolók jó kedvére – ha nekik épen úgy tetszett – vissza helyezzük.

Hurczolkodásnál sok érhet két árva dobozt! De jól emlékszem, hogy utoljára mikor láttam őket, az iroda egyik sarkában álltak.

Aztán? – vége – nincs tovább.

[...] nem tudom. De bizonyos, hogy bár az egész házat, padlást, pinczét felkutattam, a kéziratokat soha meg nem találtam, még egy rongyát sem, még egy darabját sem. Eltűntek mindörökre versek, jegyzetek, s a regény 2 vagy 3 másolata.” (ItK. 1978. 304. l.) A kihagyásokról lapszéli jegyzet tájékoztat, imígyen: „Az olvasó tájékoztatására közöljük, hogy a közleményben kipontozással jelölt szövegkihagyások nem szövegromlásból erednek, hanem Czóbel Minka olyan negatív politikai beállítottságáról árulkodnak, amelyeket egyúttal sürgősségteljesnek tartunk reprodukálni.” A lovagias szövegközlő, aki megvédte az idős hölgyet attól, hogy rossz hírbe keveredjék, igencsak bosszankodhatott, amikor 1982-ben a Kossuth Könyvkiadó kibocsátott egy kis kézikönyvet *Mit kell tudni Magyarországról?* címmel. Ebben ugyanis kifecsegték a hadititkot, s így ország-világ megtudhatta, hogy a román hadsereg volt az, amely Magyarországról, kivonulása után, több millió korona értékű berendezést hurcolt el.

3. *Gárdonyi Géza*. Az én falum című elbeszélésgyűjtemény I. kötetében szerepel egy tanévkezdésről szóló történet, *A gyerekek*. Az elbeszélő – azaz a falusi tanító – meghatottan nézi a gyerekeket, akik egy évig most megint az ő felügyelete alá fognak tartozni. „Intek nekik, hogy álljanak fel. Egyszerre fölemelkednek mindnyájan...” (*Szegény ember jó órája*. Elbeszélések I–II. Bp. 1964. Szépirodalmi Könyvkiadó. 368. l.) Az eredetiben a három pont helyett ez áll: „Imádkozzunk!” Nagyon helyes, hogy a kiadó jelzés nélkül gyomlálta ki azt a klerikális szemérmelenséget az elbeszélés végéről, amely megronthatta volna a jámbor olvasók lelkivilágát. (Nyilván hasonló erkölcsvédelmi szempont vezethette a Móra Ferenc Kiadót is pár éve, hogy Lesznai Anna képes mesekönyvéből minden jelzés nélkül eltüntette *A kis lepke imája* című versikét, amint ezt annak idején Könczöl Csaba az Élet és Irodalomban szóvá is tette.)

4. *Móricz Zsigmond*. *A boldog ember* című regény összes újabb kiadásából hiányzik három szó. (Most mi szögletes zárójellel jelezzük.) A regény vége: „Arról nem tehetsz, hogy az ember az ország szolgálatában elég, mint a kicsiny gyertyaszál. Ebben mindnyájan osztályos társai vagyunk e megtöretett [kis trianoni csonka] hazában.” (*A boldog ember*. Móricz Zsigmond művei. Athenaeum, 1939. 320. l.) Móricz persze haladó író; ezért reá a gyanú árnyéka sem eshetik, hogy valami illetlenséget írt; éppen ezért a kiadók a csonkítást nem is jelzik. (Pl.: *Regények*, IV. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976. 311. l.)

Klasszikusok bizonyos írásait egyszerűen ki sem nyomtatják. Jókai *A Bárdy család* című novellája, melyben a főnt nevezett család tagjait egy szálíg kiirtják a román felkelők, mind a mai napig magával rántotta a meg nem jelenés feneketlen örvényébe az összes 1850-ben írott novelláját. A dolog pikantériája az, hogy ezt az elbeszélést Romániában – mint Dávid Gyulának *Jókai* című (1972) kitűnő könyvéből tudjuk – heroikus román népröport főhőse miatt úgy tartják nyilván, mint amelyből a népek összefogásának parancsa olvasható ki.

A Diákkönyvtárban megjelentetett szemelvényes *Szigeti veszedelemből* nem hiányoznak, csak az Úristen és az angyalok, nem beszélve a feszületről. Kassák

Lajosnak az *Egy ember élete* című önéletrajzából a legutóbbi kiadásig elhagyták az 1918–19-re vonatkozó utolsó könyvét; igaz, ezt már a Horthy-korszakban is betiltották. Szabó Lőrinc „Összes”-ként hirdetett versei közül hiányzik az *Ipoly ünnepe*. De kár is tovább sorolni, lássuk inkább, milyen turpisságokon kapták rajta az éber delfinnevelők Krúdy urat.

5. *Krúdy Gyula*. A Gondolatnál 1974-ben jelent meg *A szobrok megmozdulnak* című gyűjtemény Krúdynak az irodalomról szóló írásaiból, amelyek az *Írói arcképek* kétkötetes gyűjteményében (1957) még nem szerepeltek. Sajnos, e megmozduló szobroknak hol a jobb keze hiányzik, hol a széket lopták ki alóluk, ugyanis a szövegközlés – minden külön értesítés nélkül, hacsak azt nem tekintjük figyelmeztetésnek, hogy a válogatás lektorát feltüntették – lépten-nyomon szögletes zárójelbe tett három ponttal hasít a szöveg testébe. Mivel az eredeti szövegek csupán mikrofilmré vett régi hírlapok hasábjain olvashatók, az alábbiakban közlöm a pótlásokat – legalábbis azokat, melyeket a némely helyen hibás bibliográfia nyomán megtalálhattam.

A *Csatargó ősről* című cikk az írói nyomorról szól, Chatterton és Reviczky példáját felhasználva. Az utóbbiról így kezd szólni: „Élt egyszer [...] egy Reviczky Gyula nevű ifjú legény.” (I. m. 108. l.) Mivel a cikk a Fővárosi Lapokban jelent meg, 1897. június 12-én, ezért felvillanyozódva siettem a hírlaptárba. A delfinek elől a következő mondatbővítményt dugdossa a szemérmes kiadó: „– amint ezt a jó Tissot kezdené – a cigányok és betyárok földjén”. A szerkesztő vagy a lektor előtt feltehetőleg egy elavult szolgálati szabályzat feküdt – ő, átkozott íróasztali rendtelenség! –, ugyanis az Osztrák–Magyar Monarchia egy ideje már nem létezik, és hazánk utóljára ebben a keretben volt határos Svájc; márpedig a mondat kihagyása csakis azzal magyarázható, hogy kíméljék a svájci nép nemzeti érzékenységét, hiszen Krúdy gúnyosan rápirított a svájci francia újságíró, Victor Tissot felületességére, aki hírhedt magyarországi utléírásának a *Voyage au pays des Tziganes* (1880) címet adta (magyarul: Utazás a cigányok országában). A következő kihagyást nem szerkesztői tájékoztatlanság magyarázza. Greiner Jenő hírlapírót igen megilletődött hangú nekrológban búcsúztatta Krúdy. A kiadói bölcsesség jónak látta belőle kihagyni a következő passzust: „Én nagyon szerettem őt, mert bátor volt, és olyan jó magyar volt, amilyennek minden zsidónak kellene lenni, és mert szegény volt, ette az ellenzéki hírlapírás sötét kenyerét. Ha mindenki kormánypárti lett volna Magyarországon, a vörös Grajna egyedül megmarad az ellenzékben, mert véleménye szerint igazi hírlapíró csak a baloldalon lehet az ember.” (Magyarország, 1917. 305. sz.; a kötetben a kihagyás: 270. l.) Igaz is: ne csináljunk reklámot zsidóknak, magyaroknak és ellenzékieknek! Azért a delfinképző finomabban is bánhatott volna a szöveggel: legalább a baloldaliságra tett célzás megmaradhatott volna.

A szemérmes szöveggondozó figyelme mindenre kiterjed. Szeliden kiigazítja például a vigyázatlan író, ha az elavult utcanévet használ. *Jókai májusa* című cikkében például így ír Krúdy: „És mostanában ültetik szobrát az Andrássy út (ma: Népköztársaság útja) mellé, hogy czentül elborulva nézze innen hazája pusztulását, magyarok letörését, megöregedett, gondtól elhalványult arcúlatát az egykori Budapestnek.” (I. m. 41. l.) Követendő eljárás! Javasolnánk is, hogy a továbbiakban Janus Pannonius ne csak Váradtól, hanem (zárójelben) Oradeától is búcsúzzék, Vörösmartynál pedig (zárójelben) Hunedoara kardjai is törjék azt a rabígit. Krúdy egyszer az öreg Kiss Józseffel találkozott a Margitszigeten. „Valamely mélységes csodálkozás ereszkedik megszokott, mindennapos ítéleteinkre, amelyeket az a kisbíró, amelyet minden ember állandóan magával hord, nem is tud

mindjárt megfogalmazni. Egy más embert látunk magunk előtt, mint a többi ember; egy új mérleget kell elővennünk, hogy róla véleményt mondjunk magunknak; a legmesszibb bibliai múltba kell visszatérnünk, hogy példáját találjuk. Vagy tán az Ezeregyéjszakában voltak hozzá hasonlóak, akik öregségükben is mindig virágokkal, ifjú nőekkel, versekkel álmodtak? [...] De nem is öregember, mert ambiciózusabb, mint fiatalkorában, »modernebb«, mint bármely költőtársa, büszkébb lantjára, mint az akadémikusok.” (I. m. 167–168. l.) A kihagyott helyen ez állott: „Nem zsidó, mert ha a világon mindenütt ilyen csodálatos, költői gondolatú, lírai öregek volnának a vén zsidók, nem volna antiszemitizmus.” (Szigeti Séták, 1921. 5. sz. szept. 1. 7. l.) A szöveggondozó röntgenszeme itt átlátott a ravasz író lelkén, aki összevissza hablatyol arról, hogy a mindennapos ítélet beskatulyázásai és a xenofóbia keletkezése között összefüggés van; de mindezt a körítést csak azért teríti a gyanútlan olvasó elé, hogy Kiss Józsefet lezsidózhassa! Az operáció sikerült, csak a mondat halt meg, mert ilyformán – anélkül, hogy az ellentétes utaltat láthatnók – így kezdődik: „De nem is...” Legjobb ezt is kihagyni, mert az író itt is rágalmoz: azt állítja körmönfontan a hetvennyolc esztendőss Kiss Józsefről, hogy öreg!

Máskor a szöveggondozó történeti biztonságérzettel bírálja felül a hebe-hurgya Krúdy egy-egy szubjektív megállapítását. Például a *Zilahi Simon, vagy egy lap a magyar sajtó történetéből* című emlékezés esetében. „Magyarországon talán az egy Jókai és [...] Bartha Miklós kedvéért olvasott a közönség bizonyos újságokat...” (I. m. 311. l.) A három pont két szót jelöl: „a felcjhettetlen” (Világ, 1926. ápr. 11.). Bartha Miklós nem volt felejthetetlen, punctum.

Végül a szövegcsontkító a kasztrált szerző jó hírének, becsületének legfőbb őre. Mint a megföllebbezhetetlen utókor képviselője, törli azt az egy-két rossz illatú böffenést, amellyel a könnyelmű író veszélycztethetné a fehérterrorral való szembenállása révén szerzett érdemeit. Ezért maradt ki az *Irjanak kevesebbet az írók* című cikkből két fél mondat, amelyben az író a kurzus kultúrpolitikáját a kommünéhez hasonlította: „...amikor már csaknem olyan utakra tévedt a tanácskozás szelleme, mint a kivégzett kommunizmus idejében”, illetve: „a vállvergetés nyoma a kommün idejéből, amely nyomról a rendőrség megállapíthatná, hogy Kun Béla tenyerétől származik”. (I. m. 366., 367. l. vö. A Reggel, 1928. dec. 10. 52. sz. 12. l.)

6. *Juhász Gyula*. Különösen megindító az atyai hang, amellyel a kiskorú olvasót fölvilágosítja s egyúttal megnyugtatja Juhász műveinek kritikai kiadása. „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely sérthetné szomszéd népcink nemzeti érzését. E versek, melyeket a költő többnyire nem is belső ihletésből, hanem külső ösztönzésre írt, művészi tekintetben sem érnek föl Juhász Gyula költői alkotásainak színvonalára, hiányuk nem szegényíti a nagy költő jellegzetes vonásait.” (*Versek*, III. 1926–1934. Utánzatok, rögtönzések, töredékek, énekkari szövegek, műfordítások. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963. 409–410. l.) Utána: „A tudományos kutatás céljaira alább adjuk a kimaradt versek lelőhelyeit, bibliográfiai adatait: ...” (i. h.) Azonban nem lehet eléggé vigyázni. Mint a fentebbi atyai figyelmeztetés gondos hangneme is mutatta, egy kritikai kiadás az érettebb ifjúságnak szól (18 és 120 év között). Ám egy népszerű kiadás eljuthat a végleg megbízhatatlan, sőt debil nép kezébe is. Ezért Juhász Gyula *Összes verseinek* népszerű kiadásából (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974) gondos kezek kigyomláltak még egy verset, amely a kritikai kiadásban még szerepelt.

AZ ERDÉLYI GYERMEK

*Idegen utcák köveit csak rőjja,
Fekete vihar szele elsodorta,
Tegnap kicsiny volt, örült vig mesének.
Adjatok neki menedéket!*

*Egy kertre gondol, csöndes ősi házra,
Nagy hintalóra, ódon bibliára,
Játéka olyan korán ért ma véget.
Adjatok neki menedéket!*

*Erdély: ez nem szó neki. Dús valóság,
Öröm és napfény, kenyerek és rózsák,
Az első bánat és az első ének...
Adjatok neki menedéket!*

(*Versek* II. 1912–1925. Akadémiai Kiadó. 1963. 124. l.) Mint ugyanczen kiadás 478. oldalán kiderül, e verset a költő azért írta, hogy felkeltse a makói közönség szánalmát az 1916-os erdélyi román betörés elől menekült és a városba érkezett gyermekek iránt. Mivel a Szépirodalmi Könyvkiadó nem indokolta – és nem is jelezte – a vers elhagyását, saját tompa eszű delfintalálgatásunkra vagyunk hagyatva. Talán azon makói polgárok utódainak érzékenységét akarta kímélni a kiadó, akik hajdan nem adtak menedéket az erdélyi gyermekeknek?

7. *Kosztolányi Dezső*. Hírhedten erkölcstelen író, nem árt vele vigyázni! Sajnos, az utóbbi időben az ő kezelésébe is érthetetlen lazaságok csúsztak. Például a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1971-ben megjelent egy kötete: *Összeűjtött versei*. Új, bővített kiadás (I–II. kötet, egybekötve). Ebbe valami ellendelfínász belecsempészte az előző, 1962-es és 1964-es kiadásból gondosan kilúgozott pornográf szövegek egy részét. Például újra olvasható a *Csáth Gézának* című vers 7–8. szakasza:

*Ah, jól siess. Szíved még egyszer megszakad tán,
ha hosszan bolyongsz a cirillbetűs Szabadkán,
s nem értenek.*

*És úrnek majd tovább, idegen, bús hazádban.
Zsákutcán és közön, idegen és hazátlan
kísértetet. (I. m. I. 256–258. l.)*

Ugyanebből a versből a 19. szakasz pedig így kezdődik:

Síró Hungáriánk ma porba fekszik árván...

Hiányzik viszont a következő idéten rimjáték:

LÁZONGÓ SZOVJET KÖLTŐ

*Lunacsarszky!
Belőlem
több rimet nem facsarsz ki!*

(*Szeptemberi áhitat*. Kiadatlan költemények. Révai, 1939. 211. l.)

A csacsi rímek egy másik darabja pedig föltehetőleg címe miatt került a szórásba.

TANÁCS MEGSZÁLLOTT TERÜLETI BARÁTOMNAK

*Nézd, az ember optál.
Akkor is, ha loptál. (I. m. 226. l.)*

Némileg rejtélyes, hogy az Adyról írott csacsi rímeket miért kellett kihagyni:

ISMÉT ADYRÓL

*Nálad óriásibb költő
nem adódott.
Más a lelkét énekelte,
te Magógot,
tegnap bűt, közönyt, nyavalgyást,
de ma gögöt,
s végül ünnepeltek, mint
egy demagógot. (I. m. 226. l.)*

Ami a prózát illeti, ott is jól állunk. Például az *Édes Anna* forgalomban levő kiadásából nagyjából hiányzik a XV. fejezet harmadik bekezdésének két utolsó mondata: „Csöndes, megindító viszontlátás volt. A bujdosók, mint annyiszor a magyar történelemben, hazaérkeztek.” Igaz, hogy a Szépirodalmi Remekírók sorozatában megjelent szövegbe a Horthy-féle hadsereg budapesti bevonulására utaló sorok megint bekerültek. Ez hiba, de valamelyest vigasztalhat bennünket, hogy a romlatlan ifjúság kezébe a *Diákkönyvtár* az idén is megbízható, csonkított szöveget helyezett. Az ellen viszont határozottan tiltakozunk, hogy a törlésről semmi sem tájékoztat, és a szöveg folyamatosnak látszik. Ilyen kedvezményben csak nagy, haladó íróink részesülhetnek, mint Petőfi vagy Móricz Zsigmond. Kosztolányi ezt nem érdemli meg. Tessék feltüntetni, hogy kinek mijét micso-dálhatná.

Úgy például, mint a Magyar Helikon kiadásában 1965-ben megjelent Kosztolányi Dezső elbeszélései című kötetnél. „Közli a Kosztolányi életében megjelent elbeszéléskötetek anyagát, két elbeszélés kivételével (*Omnibuszkocsis, Égi jogász*), melyeknek néhány mondata elhibázott, sértő.” (I. m. 1287. l.) Így van ez, s nem változtat rajta az sem, hogy a legutóbbi kiadás – némileg puhánykodva – már nem indokolja az elhagyást. „Közli a Kosztolányi életében megjelent elbeszéléskötetek írásait, két novella kivételével (*Omnibuszkocsis, Égi jogász*)...” (*Hét kövér esztendő*. Kosztolányi Dezső Összes Novellái, III. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 540. l.)

Ez az *Égi jogász* förtelmes egy írás. De első a tudomány. A cselekmény röviden a következő: egy tiszántúli faluba bevonulnak a románok. Kaszás-Kis János katonaviselt kubikost egy román katona pofon üti, és kihallgatásra hurcolja. A megaláztatástól Kaszás-Kis lelke jóvátehetetlenül megsérül. Hogy ellensúlyozza a pofont, egy isteni kinyilatkoztatást vél látni és hallani. Az Úr kinevezi „égi jogásznak”, aki majd a magyarok dolgát igazítja ezentúl. A faluból elmegy, s ponyván kiadott versezetekben próbálja terjesztetni zavaros üzenetét. Persze boldognak nézik. Eddig az elbeszélés csak egy szomszéd nép nemzeti érzését sért-

hette, de ezután jön a java! Idéznünk kell, hogy teljes terjedelmében feltáruljon az üzelem: „Ruhája hőnapok múltán cafatokban lógott testéről, hajtókéjét belepte a piszok. Egyszer egy kispesti kocsmában megverték, és kirúgták az ajtón. Orrán sokáig látszott két véres csik. Az emberek megálltak a fűzfapoéta előtt, aki valamit hasonlított Hazafi Veray Jánoshoz, és nézték.

Körötte pedig folyt az élet. Szónokoltak, loptak, raboltak, irigykedtek és rágalmaztak, a valutaüzérek feleségei díszelődásra hajtottak az Operába, a pöffedt igazgatók szájukban füstölő szivarral vágtattak gépkocsijukon, a vendéglőkben cigányoztak, a kávéházban tortákat ettek, a bárban a város ringyó-színésznői angol és francia tisztekkal pezsgöztek, az orfeumban csiklandós kuplékat daloltak, és foxtrottot lejtek, a klubban százezer koronás bankókat húztak ki egy tétre, a tőzsdén hausse és baisse volt, a márka árfolyama emelkedett és esett, és csaltak, lisztrel, zsírral és cukorral, selyemmel, gyémánttal és szesszel, szerelemmel; művészettel és politikai jelszavakkal, kabáttal és gubával, magyarsággal és nemzetközséggel egyaránt.

János minderről semmit sem tudott.

Amint esténként zúgó parasztféjét egy gázlámpához nyomta, és nézte a reménytelen kavargást, ő volt ebben a hűtlen országban a hűség, ő volt ebben a rothadt városban a megalázott szenvedés, a pokolba hullajtott ártatlanság, a jogászfajta szent prókátora, a leggyilkosabb világtörténelmi pör égi fiskálisa, a vértanú, kürtös és apostol, a dalolni és szólni nem tudó igric, aki csikorgó-ízetlen rigmusokban jajgatja ki barbár fájdalmát, a századokig parlagon hagyott parasztság magáraocsúdása, az eltékozolt napkeleti gazdagság, egy évezredre nyúló sajtó visszaemlékezés, Komárom, Kassa, Pozsony, Eperjes, Losonc, Szabadka, Temesvár, Arad, Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely keserve, egy nép ki nem szakadható halálordítása.

Ő volt a magyar költő.” (Kosztolányi Dezső novellái I. kötet, Révai, 1943. 493–494. l.)

Az idézet alapján beláthatjuk Kosztolányi meggondolatlanságának egész mélységét: nem csupán a szomszéd népekkel szemben tapintatlan, de még azt a jól kidolgozott irodalomtörténeti skatulyát is félreveti, amely a kispolgárság ábrázolásában elismeri ugyan érdemeit, de illetéktelennek nyilvánítja a szegényparasztság ügyében.

No de térjünk vissza a publicistaként még az írónál is csalafintább Kosztolányi delfinizálására. Ha végignézzük az örvendetesen nagy számban megjelent köteteket, ott is csak azt tapasztalhatjuk, mint eddigi hosszmeteszeteinkben: a szöveg-gondozó előbb teli szájjal indokolja, hogy mit és miért hagyott el: ezzel mintegy meg akarja osztani a felelősséget a gyanútlan olvasóval; azután belefárad, és egyszerűen, megföllebbezhetetlenül közli a tényt. Megvallom, szívemhez közelebb áll ez a cicomázatlan egyszerűség. Akinek hatalma van, az beszéljen úgy, mint aki-nek hatalma van, és ne sopánkodjék. Sajnos, ez utóbbira a régebbi termésben akad példa: „Néhány esetben (mint a *Gyorsíró*, *Rendő* és *Olivér* stb. esetében) a zömében művészi szöveg megmentése érdekében a nyilvánvalóan rosszindulatú politikai megjegyzéseket, egy-két mondatot kihagyunk.” (*Bölcsőtől a koporsóig. Alakok*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. 456. l.) Igaz, persze hogy igaz, de minek itt magyarázni?! Később a tisztogató stílusa tisztul, csak kissé közhelyes: „Egy-két esetben elhagyunk néhány mondatot, melyek sérthetnék a szomszéd népek érzékenységét. A kihagyásokat . . . -tal jeleztük. Ugyanilyen okból elhagytuk a *Nyelvművelés* című cikk befejező részét.” (*Nyelv és lélek*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1971. 560. l.)

Nézzük csak, miről is van szó?!

„Évekkel ezelőtt – éppen az én kezdeményezésemre – írja Kosztolányi – néhány remekírónak minden politikától mentes, szépirodalmi munkáját küldették ki a megszállott területekre, potom pénzen akarták ott árusítani, hogy tőlünk elszakított testvércink legalább valami szellemi táplálékot kapjanak. E munkák terjesztése leküzdhetetlen akadályokba ütközött. Tervünkről kénytelenek voltunk letegni. *Madách* Imrét és *Arany* Jánost oly bizalmatlansággal és gyanakvással fogadták, mint a tilos fegyverszállítmányokat. Ez – sajnos – az erő kérdése. Nem reánk, írókra tartozik.” (*Erős várunk a nyelv*, Nyugat, 1940. *Kosztolányi Dezső Hátrahagyott művei*, I. Sajtó alá rendezte: Illyés Gyula. 204. l.)

Még tisztultabb a tisztító stílusa itt: „Két cikknek elhagytuk egy-egy bevezetését; a kihagyásokat . . . -tal jelöljük.” (*Sötét bújócška*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. 579. l.) Legszébb ez a beavatkozás a *Nyelvleckék hangfolyóján* című cikknel: itt az író megállapítja, hogy „a hangfolyó szerkesztője az angol nyelv első elemeivel együtt az angol vértékort is jellemzően őhajtotta. De vajon mit mond akkor a többi népről?” Pardon, már a kihagyott rész első mondatát is leírtam. De jobb is volna itt elvágni a közlést, különben a cikk címében előforduló többes szám értelmetlenné válik. Viszont az éberség azt követeli, hogy az olvasó ne is gondoljon más népre. Feloldhatatlannak látszó dilemma! No de folytassuk az idézést:

„Ha van következetesség, az orosz nyelv első hangfolyója nyilván így hangzik:

– Anasztázovics Anasztáz Pjotr a vodkáról részegen hortyog az asztal alatt. Marva, a felesége, az ágyban nyög és köhög. Amint rohamja jön, horpadt, beestt arca elzöldül. A hideg vaskályha mellett rongyokba bugyolálva kancsal öregasszony mormol érthetetlen szavakat, a nagyanya. Mellette két kis unokája sír. Katja, a nyavalyatörős és Irina, az elmebajos. A sötét, bűzös odú egy zugolyában sápadt fiatalember vakarózik és köpköd. Homlokán azonban átszellemült fény reszket. Megvalósította azt, amit egy életen át akart. Ma délután – egynegyed öt és fél öt között – sikerült végérvényesen megmentenie az emberiséget.” (I. m. 35. l., vö. *Ákornakom*. Kosztolányi Dezső Hátrahagyott művei. VIII. Nyugat, 1943. 184. l.)

A legemlékezetesebb azonban a megföllebbezhetetlen kijelentés: „Néhány tanulmányt tartalmi okokból nem közöltünk.” (*Ércnél maradób*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 481. l.) Elmondhatjuk a költővel, hogy csak a törvény a tiszta beszéd. Ha az olvasó nem tudja, mit nem kap, nem is ácsingózik utána. (Csak a javíthatatlanoknak sűgom meg, hogy például a Makszim Gorkijjal készített interjú maradt ki, l.: *Lángelmék*. Nyugat. 1941. 305–314.)

8. *Kuncz Aladár*. *A Fekete kolostor* megcsönkítése ellen pár éve már fölemelte szavát egy meggondolatlan elme, Pomogáts Béla. Átlátszó érvei így hangzanak a XXIV. fejezet néhány mondatával és az egész regény záromondatával kapcsolatban: „Ezt a részletet valószínűleg a szomszédos nép érzékenysége való tekintettel törölte a szerkesztői figyelem, nem egészen számolva azzal, hogy Kuncz Aladár számára (ahogy Ady és mások számára is) valódi személyes tragédiát jelentett szülőföldjének elvesztése, s nem egyszerűen irredenta szólások hangoztatott.” „Ráadásul a törlések anélkül történtek, hogy a szerkesztő annak idején szögletes zárójellel és pontokkal jelezte volna azt, hogy a szövegből kihagyott.” (ItK. 1976. 415. l.) A kiadó karavánja persze fölényesen haladt tova, a filosz csak hadd ugasson. Csak azért is megjelentették azóta a regényt, változatlanul purgálva.

9. *Karinthy Frigyes*. *A Tanár úr kérem* című kötet *Reggel hétkor* című fejezetében nem kevesebbet mert állítani, mint hogy Magyarország és Szerbia határos! Sőt

nyilvánvaló szándékossággal ezen nyargal az egész írásban, és nem restelli egy áomleírás és földrajzóra ürügyén folyton harsogtatni! Nem is kell folytatnom, hiszen szinte az egész olvasóközönség ismeri ezt a provokatív állítást, elsősorban a fiatalság! Mert bármennyire szégyelljük is, meg kell mondanunk – közös kiadások révén –, még a kárpátukrán nép körében is így terjed! (L. pl. Móra-Kárpáti Kiadó, Budapest–Uzgorod, 1971. 20–23. l.) No de él még Bánk, azaz a Szépirodalmi Kiadó, amely nemcsak a *Bánk bánt*, hanem a *Tanár úr kéremet* is átigazította. Mint e mű szerzőjétől tudjuk, drámát legjobban Shakespeare, poloskát legjobban Dietrichstein írt. Hozzátehetjük: és Karinthyt legjobban Ungvári írt. Ungvári Tamás ugyanis, aki „mérvadónak az Athenaeum 1928-as tizkötetes Karinthy-sorozatának verzióját” tekintette, s „a szöveget is ennek alapján” közölte (*Heuréka*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 484. l.), minden jelzés nélkül átírta Magyarországot és Szerbiát Dániára és Norvégiára!

10. *Szerb Antal*. Azért fejezem be az ő *Világirodalom-történetével* a példatárat, mert ennek a megcsonkítását kíséri a legtudományosabb magyarázat: „A szovjet irodalmat, valamint a kisebb népek irodalmát ismertető fejezetet, illetve függelékét elhagytuk a kötetből: túl messzire vezetne itt részletesen megmagyarázni, hogy Szerb Antal irodalomszemléletének polgári korlátai, az egész akkori magyar politikai légkör s hiányos tájékozottsága hogyan vezették helytelen megállapításokra. De különben is feleslegesnek látszott e fejezetek közlése, hiszen – tizenkét év felvilágosító munkájának eredményeképpen – ma már mindnyájan jobban ismerjük, helyesebben értékeliük ezeket az irodalmakat, mint ő a maga korában.” (*A világirodalom története*, I. Bibliotheca, Budapest, 1957. II. 1.) Aranyszavak, ércbe vésendő igék: ő a maga korában, mi a magunk korában!

Ennél tömörebben mi sem tudnánk megfogalmazni a delfinológia alapelvét.

Nem azért, hogy (felbátorodva Szörényi László fesztelen hangján) a szerzővel incselkedjünk, s nem is az alapgondolat illusztrálásának szándékával, hanem gyakorlati megfontolásból közöljük „megcsonkítva” ezt a tanulmányt. Hosszabb-rövidebb részeket elhagytunk vagy azért, mert már említett, a szerző által már jellemzett eset ismétlődéseiről szólnak; vagy azért, mert bántó vagy izléstelen voltakban tudományos szövegkiadásban, s nem szépirodalmi folyóiratban a helyük; vagy azért, mert túlságosan is filológiai, kevésbé közérdekű szöveggondozási problémával foglalkoznak. Nem vállaltuk például Vörösmarty (egy magyargyalázó szlovák fűzfapoétának válaszként írt) máig kiadatlan „tötcsúfoló” versének közzétételét, mert művészileg jelentéktelennek, tartalmában sekélyesnek és izetlennak véljük, de tökéletesen egyetértünk Szörényi Lászlóval abban, hogy az ilyesfajta szövegek nem hiányozhatnak a kritikai kiadásokból: „A kihagyás érthetetlen, mivel a korban a másik oldalról például Ján Kollár, a szlovák nemzeti ébredés atyja, a Vörösmartyénál sokkal erősebb hangot használ Árpáddal és a magyarokkal szemben *Slávy Dcera* című eposzában, és ezt a mai szlovák kiadásoknak – nagyon helyesen – eszük ágában sincs megcsonkítani. Vajon lehet-e a nacionalizmus történetéről e szövegek ismerete nélkül hiteles képet adni?” (*A szerkesztőség*)